

I. Mituri plate

„Ca o lumînare-n vînt”

E piesa muzicală care, dacă e să ne luăm după Cristina Țopescu, dă glas unuia din cele mai puternice mituri ale sfîrșitului de mileniu. În orice caz, la sfîrșitul primei săptămîni din septembrie am auzit-o, la nesfîrșit, pe toate posturile de televiziune. Nu vreau să vorbesc aici despre moartea prințesei Diana care – ca orice moarte – e o împlinire gravă, o ruptură ineschivabilă de nivel. Mă refer doar la felul cum au luat în gestiune evenimentul admiratorii prințesei și mass-media. Dacă, de comun acord, au condamnat hăituirea vieții ei private, ambii au pus stăpînire cu temei pe moartea ei și au valorificat-o din plin.

De fapt, spectacolul TV ce ni s-a revărsat în ochi nu o moarte prezenta, ci o suavă, bine ambalată „dispariție”. Nici o televiziune nu și-a permis să arate decît fugitiv imagini „dure”, autentice ale morții (mașina sfîlcită și, aluziv, poarta spitalului). Asta în contrast cu moartea maicii Tereza, unde trupul, uzat de vîrstă și efort, a fost un punct de condensare a recunoștinței, în jurul căruia s-au strîns hinduși, musulmani și creștini. Pînă la urmă nu tradițiile, nu spiritualitatea evacuează angelizant trupul, ci mai degrabă spectacolul destinat mediatizării largi, constructor de mituri *bon marché*.

El ne-a impus, pînă la sațietate, patru tipuri de imagine. În primul rînd, nenumărate apariții ale prințesei – fermecătoare de eleganță,

sfială și bunăvoință –, cu un potrivit dozaj între prestațiile oficiale, operele de binefacere și grija maternă. Portretul acesta de „zână contemporană” beneficia și de două accente dramatice: interviul în care Diana explica ruptura de prințul Charles, apoi goana fotografiilor pe urmele ei. Așadar: frumoasa, generoasa și, în surdina, neînțeleasa, înșelata, persecutata, hăituita. Un alt gen de imagine: câmpurile de flori și oameni din fața reședinței princiare ori de pe traseul cortegiului. Până aici, un „portret mitic” și „cultul” său imediat configurat.

Figura prințesei avea calități indiscutabile pentru a le stârni. Nu a fost ea prezentată ca o „fată de origine modestă (?)” căsătorită cu prințul moștenitor. ? „Modestă” – adică dintr-o veche familie nobiliară, dar nu de rang regal –, Diana putea fi asociată mai ușor omului comun, avînd în același timp acea fărîmă de „altceva” pe care se poate construi „modelul”; model cu atît mai seducător cu cît combina familiaritatea cu o inaccesibilă calitate înnăscută. Un ziarist francez, „mai răutăcios”, amintea de faptul că ea și-a abandonat studiile pe la 16 ani; se știe că a lucrat ca supraveghetore a copiilor unei familii de americani și că iubea muzica pop și rock: Elton John – o a treia imagine omniprezentă – era acolo pentru a o confirma. Lăsînd la o parte sîngele albastru (în cantitate moderată), nu era lady Di o figură convenabilă pentru omul curent, una la care se putea raporta cu o reconfortantă ușurință ? Model fermecător, și relativ ușor accesibil, nu a fost ea, de asemenea, în imaginarul comun, o bună figură „mediatoare”, aerisind îndelungata, venerabila, dar astăzi cam posomorîta relație dintre casa regală și poporul britanic ? Nu a bucurat ea ochii supușilor obosiți de, vai, stingheritoarea dizgrație cu care obișnuiesc să se înveșmînte regina și prințesele britanice ? Nu a făcut ea să pălească acele fenomenale pălării care, în arhitectura lor pestriță, în culori de înghețată și jeleuri, par a fi niște hilare embleme ale imperiului, adunînd în ornamentica lor toată flora și poate fauna din Commonwealth ?

Folosindu-se de prestigiul pe care îl oferă întotdeauna dispariția, „poporul” și-a putut impune, în sfârșit, modelul în fața conducătorilor lui de drept sacru; a obținut reintegrarea „prințesei inimilor” în familia regală. Discursul reginei și onorurile înmormântării – obținute de populație – o demonstrează. Dacă Lady Di a fost o zână persecutată, admiratorii ei au readus-o, dar moartă ca în epopee, pe locul ce i se cuvenea. Insula unde va fi înmormântată nu trimite și ea la un soi de Avalon, accesibil tuturor câteva luni pe an ?

Asociată firească, prin caritate și dispariție, maicii Tereza, prințesa pune în mișcare evidente mecanisme ale unei sacralități laice, în care principiul sacru oficial (regalitatea) nu mai posedă inițiativă, ci doar funcție de confirmare. Inițiativa o au mulțimile – ca în primele timpuri ale creștinătății, dar nu pentru a proclama un sfânt, ci o zână ori o „stea”. Împreună cu mass-media, mulțimile ne-au oferit spectacolul unei morți laice, al morții ce se rezumă la dispariție, care nu mai este prag și traseu spre „dincolo”.

Nici o clipă nu s-a strecurat, în imaginile TV, prezența vreunui sacerdot, personaj ce poate indica asistența rituală pentru un asemenea traseu. Unicul psihopomp, în spațiul catedralei, era zdravăn mediatizatul Elton John. Încotro conducea cântecul lui ? Iar dacă textul paulin despre dragoste a fost rostit, vocea care îl rostea era a primului-ministru, a oficialității seculare, substituțită straniu glasului Bisericii: despre dragostea de Dumnezeu vorbea ea, ori despre nevoia noastră firească, comună, legitimă de compasiune, căldură și solidaritate ? Asta, se pare, caută din ce în ce mai mult credincioșii în biserici, temple sau moschee: să primească ajutor, căldură umană, ascultare, să-și verse necazurile, să-și hrănească visurile, să-și îngrijească dezorientarea și singurătățile. Unii responsabili ai cultelor creștine au ajuns să-și pună, cu humor, dar și cu spaimă, întrebarea dacă e potrivit să îi încurajeze pe oameni să se strângă la biserică chiar și fără a crede în Dumnezeu.

Nu îmi pun problema sincerității celor ce s-au adunat pentru a o saluta pe Lady Di. Cred în ea. Dar m-a frapat faptul că nici unul, dintre cei filmați cel puțin, nu a schițat un gest pentru a o asista eficace pe „ultimul ei drum”, un drum dificil și lung, dar în altă lume decât cea care ne este familiară. Nimeni nu se ruga, nimeni nu a îngenuncheat, nimeni nu a schițat semnul crucii, care este și al învierii. Tristetea admiratorilor lui lady Di era sinceră, îmbelșugată, era compasiune efectivă, dar atât de *plană*. Atât de *neajutorată* față de ceea ce avea de străbătut lady Di pe drumul care îi sta acum în față.

Dilema nr. 243, 19-25 septembrie 1997

Spectacole

Cîteva reportaje TV ne-au prezentat, săptămîna trecută, două „manifestări” ecleziale clujene. Manifestări de forță, dar nu în sens calitativ, ele sînt fazele cele mai recente ale conflictului de proprietate între ortodocși și greco-catolici. Curtea de apel București hotărîse repunerea în posesia celor din urmă a fostei lor biserici episcopale. Toți consumatorii de televiziune din România au putut vedea demna îmbulzeală ce a avut loc în ziua programată pentru transfer: ortodocșii ce ocupau biserica și greco-catolicii care încercau, cu legea civilă de partea lor, să o cucerească s-au înfruntat fizic în fața unui public larg, purtîndu-și ghionții pînă în altar. Un lucru e liniștitor: beligeranții care au pătruns pînă acolo erau numai bărbați.

Reacțiile imediate la această stingheritoare privesc – modestă explozie a unei tensiuni cronicizate – au fost încă și mai iresponsabile, și mai banal fantastice. Dl Funar a acuzat UDMR-ul de instigarea greco-catolicilor (a căror confesiune se datorează tocmai faptului că sînt români, iar nu unguri. E drept că și unii prezentatori TV vorbeau, inocent, despre „catolici”). Un parlamentar PD de Cluj, în ce îl privește, vedea aici o mașinațiune a PNȚCD-ului. Or, dacă Partidul Național Țărănesc are într-adevăr la origine o componentă transilvană, pentru care linia greco-catolică era realmente importantă, partidul actual mizează pe ortodoxie, ce e drept într-un mod mai degrabă vag, convențional și festiv. (Nu punem la socoteală inițiativa „religioasă” musculoasă a unui PNȚCD-ist, care vrea să interzică prin lege avortul, ceea ce ar fi contrar nu numai unor minime exigențe de societate democratică, dar, în primul rînd, libertății de conștiință pe care o promovează o religie.)

Oricum, se pare că nici participanții la conflict, nici cei care profită de el spre a-și acuza proprii adversari nu cred de cuviință să țină seama de realitatea imediată, de datele și de pericolele ei precise. Conflictul nu este decât materia – disprețuită în sine – a unor plicticoase, deja previzibile scenarii. Nu soluțiile posibile ale crizei par să îi intereseze pe oficialii de toate culorile, ci potențialul ei mediativ, apt să fie pus în scenă după nevoi și după plac. Față de interpretările lor, sceneta lui Florin Călinescu de la „Chestiunea zilei”, cu gros grotescul ei meci de box, reprezintă cea mai onestă versiune.

Poate că tocmai aici stă una dintre ciudățeniile acestui incident confesional: el e tratat exclusiv după categoriile și exigențele *mise-en-scène*-ei. În loc să fie alertați de faptul că Biserica ortodoxă a ajuns să se dea în spectacol, responsabilii ei organizează – ca la festivaluri și concursuri – o contra-reprezentatie. Siliți să părăsească spațiul în litigiu al bisericii clujene, ei profită de spațiul stradal pentru a câștiga un spor de „vizibilitate socială”. Un spor de vizibilitate care nu poate fi decât îndoielnic atâta vreme cât pune în atenția publică o instituție incapabilă să-și asume crizele, dar mereu înclinată să și le justifice. Procesiunea celor trei mii de preoți ortodocși din Ardeal nu avea alt mesaj decât că „ei există”. Dincolo de tăcerea semi-încrunțată cu care au defilat, nu ni s-au oferit decât frânturi dintr-un discurs al confuziei. Confuzie ce pare special întreținută pentru a permite orice fel de mutări ulterioare. Pe de o parte, Î.P.S. Sa Bartolomeu Anania a vorbit despre „dezbinarea românilor” – care nu e decât prea evidentă, în acest caz, și nu necesită declarații, ci un exercițiu pragmatic de colegialitate confesională. A oficia o slujbă pentru acei „neprieteni” care sînt românii greco-catolici nu face, s-ar părea, decât să adauge un titlu la dosarul „dezbinării”.

Pe de altă parte, episcopul Vadului, Feleacului și Clujului a vorbit despre decizia ortodocșilor de „a sta în picioare”, cu ajutorul unei cruci ferme. Dar tocmai crucea – și principiul ei de unitate care

transfigurează – sînt stînjenite, contrazise, slăbite de ambele tabere, care – ambele – se reclamă de la lecția ei.

Or, între semnificațiile pe care crucea ni le propune se numără și exigența *discernămîntului*. Prin intersecția verticalei și orizontalei ei, crucea ne vorbește despre *diacrisis*, despre selecția mereu necesară între accidental și adevărul esențial ce se ascunde, dar se și cere descoperit în particularul vieții noastre imediate. Crucea ne vorbește despre recuperarea verticalei pornind de la toate detaliile contradictorii ale *amplorii* orizontale în care sîntem situați. Nici una dintre tabere nu pare prea sensibilă la această lecție; nici una nu pare să acorde vreo atenție discernămîntului, judecării „verticale” a situației. Tactica lor e mai degrabă una de pură *reactivitate*: fiecare vrea să dea exclusiv o replică – în același registru – celuilalt, fiecare ține să răspundă exact pe același nivel, încercînd să obțină eventual un *efect* (scenic) avantajos. Ceea ce e straniu dacă ne gîndim că biserica obiect de litigiu stă sub semnul „Schimbării la Față”.

Dilema nr. 269, 27 martie-2 aprilie 1998

Cuprins

Cuvânt înainte	5
<i>I. Mituri plate</i>	7
„Ca o luminare-n vînt”	7
Spectacole	11
Sacralitate și imagine	14
Spații simbolice	19
Războaie de ieri și de azi	24
„Metafora regală”	31
Acest René Girard al industriei cinematografice... ..	39
<i>II. „Povara tradiției, nu poncifele ei...”</i> , spunea Horia Bernea	43
Persoana, democrația și Biserica	43
Legalitate și singularitate	47
Speranță și stil	50
Poarta paradisiului	57
Gust bun	64
Un fenomen al tradiției	69
O putere imaginară	73
Nenorocirea egalitar repartizată	81
Fragilitatea tradiției	86
Constituția europeană: problema memoriei	92
Teledon	96
Ex-premierul și moartea	100
O moarte frumoasă	104
<i>III. Diversitate religioasă</i>	109
Păzitorii legii și îndrăzneala de a forța pragul	109
Disprețul pentru diferență	115

Dialoguri mimate, dialoguri minate	121
Parabola celor trei inele	129
Livada de nuci	134
Cufundarea în mare	140
Un chip de nerecunoscut	146
<i>IV. Tîrcoale prin preajma tradițiilor spirituale</i>	<i>151</i>
Provocarea	151
Un vin dinainte de crearea vici	155
„Simți cît de lesne se poate respira aici ?”	162
Poeți pe „calea durerii”	166
A ierta	173
O aptitudine aristocratică	177
Răul valorificat – un model	180
De la lumea traversată la universul infinit	188
Timp și clipă	196
Între tristețe și mîhnire	205
<i>V. Locuri în care e plăcut să trăiești: lecturi, călătorii</i>	<i>211</i>
Călătoria împreună cu textul	211
Sensul reziduului la Istanbul	220
„Destinul irepetabilei individualități nu încap în nici un întreg universal”	226
Cele două priviri	232
„Locul călătorului”	240
Un paradox plastic	247
Gabriel Liiceanu despre prietenie	253
Plotin în românește	256
Patericul – o literatură a tăcerii	264
Ekadashamukha	269
Tăcerea neconținută	278
Savoarea gîndirii mitice	283
Septuaginta	288